

SATVERSMES TIESAS TIESNESIS

Jura Alunāna iela 1, Rīga, LV 1010. Tālrunis: 67830735, 67210274. Fakss: 67830770. E-pasts: tiesa@satv.tiesa.gov.lv

Satversmes tiesas tiesneša

Jāņa Neimaņa

ATSEVIŠĶĀS DOMAS

lietā Nr. 2024-07-01

“Par likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 7. panta pirmās daļas un 7.¹ panta ceturtais daļas atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam”.

Nevaru pievienoties Satversmes tiesas vairākuma viedoklim par likuma “Par valsts kompensāciju cietušajiem” 7. panta pirmās daļas un 7.¹ panta ceturtais daļas neatbilstību Latvijas Republikas Satversmes 92. panta trešajam teikumam.

1. Izskatāmajā lietā Satversmes tiesai bija jānošķir valsts sociāli politiskas izvēles no pamattiesībām izrietošajām pozitīvajām valsts saistībām. Uzskatu, ka tiesa ar to nav tikusi galā.

1.1. Tiesa attiecināja uz valsts kompensāciju cietušajiem Satversmes 92. panta trešā teikuma prasības, jo likumdevējs esot paredzējis tiesību aizsardzības līdzekli un nolēmis piešķirt cietušajiem valsts kompensāciju par noteiktu kategoriju – tīšu, vardarbīgu – noziedzīgu nodarījumu rezultātā radītu kaitējumu.

Taču tas, ka valsts izveidojusi kompensācijas mehānismu par personas izdarīta noziedzīga nodarījuma kaitējuma kompensāciju, nenozīmē, ka šāds mehānisms jau tāpēc vien ietilpst Satversmes 92. panta trešā teikuma tvērumā. Ar šāda mehānisma izveidi valsts netop atbildīga par citu (privātpersonu) izdarītiem pamattiesību pārkāpumiem.

Valsts ir atbildīga vienīgi par savu pārkāpumu – to, ka tā nav izpildījusi savas pozitīvās saistības, proti, nav pietiekami aizsargājusi indivīdu vai nav nodrošinājusi efektīvu aizsardzības un atlīdzinājuma mehānismu (kā piemēram gadījumā, kurš izskatīts tiesas citētajā Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumā lietā *Vanyo Todorov v. Bulgarie*, pieteikuma Nr. 31434/15). Šādos gadījumos tieši valsts pieļauj tiesību pārkāpumu, un tādēļ tai jāsniedz atbilstīgs atlīdzinājums aizskartajai personai.

Tātad tikai tad, ja valsts iestādēm ir vai vajadzēja būt zināmam par reālu apdraudējumu personas pamattiesībām (piemēram, uz dzīvību vai personas neaizskaramību) no trešās personas puses, un tā nerīkojas, lai to novērstu vai izmeklētu, tad valsts pārkāpj savus pozitīvos pienākumus, kas tai izriet no attiecīgajām pamattiesībām (attieci, piemēram, Satversmes 93. vai 94. panta).

Savukārt, ja viena persona izdara noziedzīgu nodarījumu pret citu personu, bet valsts ir nodrošinājusi efektīvus tiesību aizsardzības līdzekļus personai gan pirms noziedzīga nodarījuma izdarīšanas, gan pēc izdarīšanas, veicot pienācīgu noziedzīga nodarījuma izmeklēšanu, vainīgā sodīšanu un nodarītā atlīdzināšanu, valsts nav atbildīga.

Tādējādi apstrīdētās normas nemaz neskar valsts pienākumus, kas izriet no Satversmes 92. panta trešā teikuma.

1.2. Lai pastiprinātu savus argumentus par Satversmes 92. panta trešā teikuma saturu, Satversmes tiesa izmantoja atsaukšanos uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu lietā *Vanyo Todorov v. Bulgarie*. Atsaucoties uz šo spriedumu, Satversmes tiesa sprieduma 11. punktā izdara secinājumu, ka “*Konvencijas 2. panta izpratnē šāds atbilstīgs atlīdzinājums nozīmē valsts pienākumu paredzēt tādu tiesību aizsardzības līdzekli, kas nonāvētā tuviniekam ļautu pieprasīt kompensāciju par tam radīto morālo kaitējumu*”, bet turpinājumā, ka “*līdz ar to Satversmes 92. panta trešais teikums uzliek valstij pienākumu izstrādāt tādu tiesisko regulējumu, kas gadījumos, kad noziedzīga nodarījuma rezultātā iestājusies personas nāve, ļautu cietušajam aizsargāt aizskartās tiesības un saņemt atbilstīgu atlīdzinājumu*”.

Taču minētajā spriedumā lietā *Vanyo Todorov v. Bulgarie* nav izvirzīts valsts pienākums valstij garantēt, ka cietušais saņem atbilstīgu atlīdzinājumu. Pirmkārt, Satversmes tiesa neatklāj, ka pieminētajā Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumā tiesa atzina, ka valsts nav atbildīga par mirušās personas nāvi. Attiecīgi Konvencijas 13. pants nav piemērojams un valstij nav pienākuma maksāt kompensāciju cietušajam saistībā ar personas nāvi (*sk. sprieduma 58. un 59. punktu*). Otrkārt, Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka tādos apstākļos kā konkrētajā lietā, kur pieteicējs bija vienīgais ģimenes loceklis un vienīgais mirušā brāļa mantinieks, un kur viņš bija uzturējis ciešas attiecības ar viņu, valsts, nenodrošinot nekādus tiesību aizsardzības līdzekļus, kas būtu ļāvuši pieteicējam pieprasīt finansiālu kompensāciju par viņam, iespējams, nodarīto morālo kaitējumu, nav izpildījusi savu pienākumu izveidot tiesu sistēmu, kas spēj nodrošināt “pienācīgu kompensāciju” Konvencijas 2. panta izpratnē (*sk. sprieduma 66. punktu*). Tātad Konvencijas pārkāpums izriet no tā, ka valsts nav nodrošinājusi cietušajam tiesības pieprasīt kompensāciju no vainīgā, nevis no tā, ka valsts nav izmaksājusi viņam kompensāciju.

Lietā *Zavoloka v. Latvia* (*pieteikums Nr. 58447/00*) Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka tā nevar secināt absolūtu un vispārēju pienākumu valstīm nodrošināt finansiālas kompensācijas par morālo kaitējumu piespriešanu mirušā tuviniekiem (no vainīgā) gadījumā, kad valsts nav atbildīga par mirušās personas nāvi (*sk. sprieduma 40. punktu*). Tobrīd atbilstoši Augstākās tiesas plēnuma 1999. gada 26. februāra lēmumam un lietas pamatā esošajam Senāta 1999. gada 31. marta spriedumam lietā SKC-1/1999 Civillikuma 1635. pants neparedzēja tiesības prasīt nemantiskā kaitējuma kompensāciju, savukārt Civillikuma 19. nodaļā nebija paredzētas mirušās personas tuvinieka tiesības uz nemantiskā kaitējuma kompensāciju no personas, kas vainojama mirušās personas nāvē. Tomēr pieminētajā spriedumā lietā *Vanyo Todorov v. Bulgaria* norādīts, ka Eiropas Cilvēktiesību tiesa vēlāk atkāpās no minētās prakses, atzīstot Konvencijas 2. panta pārkāpumu gadījumā, kad attiecīgās tiesību sistēmas neparedzēja iespēju pieprasīt kompensāciju par morālo kaitējumu, kas radies tuva radnieka nāves rezultātā, no atbildīgajiem ārstiem vai veselības aprūpes iestādēm (*sk. sprieduma 65. punktu*). Atbilstoši spriedumam lietā *Vanyo Todorov v. Bulgaria* tuvākajiem ģimenes locekļiem ir tiesības pieprasīt finansiālu kompensāciju par morālo kaitējumu, kas nodarīts viņu radnieka nāves rezultātā (*sk. sprieduma 65. punktu*). Taču joprojām valstij nav no Konvencijas

izrietoša pienākuma nodrošināt kompensāciju no tās līdzekļiem, bet gan tikai pienākums nodrošināt iespējas pieprasīt kompensāciju no personas, kas vainojama mirušās personas nāvē.

2. Tāpat ar valsts kompensāciju cietušajiem valsts neveido tiesību aizskāruma atlīdzinājuma mehānismu Satversmes 92. panta trešā teikuma izpratnē.

Valsts kompensācija cietušajam ir sociāli atbildīgas valsts morāli politiska izvēle, kas sakņojas sabiedrības solidaritātē ar noziedzīgos nodarījumos smagāk cietušajiem, vēlmē tos neatstāt vienatnē ar noziedzīga nodarījuma rezultātā gūtajām ciešanām, vēlmē tiem palīdzēt pārvarēt noziedzīga nodarījuma rezultātā gūto kaitējumu. Tādēļ arī kompensācijas mehānisma centrā ir cietušais – kompensācija cietušajam tiek izmaksāta ātri un pat vēl nenoskaidrojot konkrēto noziedzīga nodarījuma izdarītāju.

Valsts kompensācijas mehānisma idejas pamatā ir viktimoloģijas pētījumi un sociāli atbildīgas sabiedrības vajadzība rūpēties par noziedzīga nodarījuma rezultātā cietušo. Noregulēt juridiski šādu sabiedrības vajadzību tika uzsvērts 1977. gada 28. septembra Eiropas Padomes Ministru komitejas rezolūcijā Nr. 27 par kompensāciju vardarbīgu noziegumu upuriem. Vēlāk uz tās pamata tika pieņemta arī 1983. gada 24. novembra Eiropas Padomes konvencija par kompensāciju vardarbīgu noziegumu upuriem. Abu dokumentu ievados tika uzsvērts, ka valsts kompensācija cietušajiem ir maksājums, kas balstās taisnīgumā un sociālajā solidaritātē (*sk. 1977. gada 28. septembra Ministru komitejas rezolūciju Nr. 27 par kompensāciju vardarbīgu noziegumu upuriem otro ievadapsvērumu, to atkārtoti arī uz rezolūcijas pamata vēlāk izstrādātās 1983. gada 24. novembra Eiropas Padomes konvencijas par kompensāciju vardarbīgu noziegumu upuriem otrais ievadapsvērumus*).

Tādējādi valsts kompensācija cietušajiem varētu tikt aplūkota Satversmes 109. panta kontekstā kā viens no sociālo drošību veicinošiem pasākumiem.

3. Sociālās politikas jomā valstij ir plaša politiskās izvēles un novērtējuma brīvība. Tā ir vērsta uz politiska un fiskāla līdzsvara panākšanu starp sabiedrības vajadzībām un valsts finansiālajām iespējām. Valsts var noteikt atbalsta mērķus, sociālo labumu saņēmēju loku, labumu veidu, apjomu, izveidot dažādus

administratīvos kritērijus. Izveidojot attiecīgo sistēmu, valsti ierobežo vispārējie tiesību principi, tiesiskās vienlīdzības prasība, samērīgums.

3.1. Līdzīgi arī valsts kompensācijas cietušajiem gadījumā valsts noteic, ka kompensācija tiek piešķirta tikai noteiktos noziedzīgos nodarījumos cietušajiem, valsts noteic kompensācijas apjomus, piešķiršanas un atprasīšanas mehānismu. Valsts kompensācijas cietušajiem pamatā esošajos pārnacionālajos dokumentos – 1977. gada 28. septembra Ministru komitejas rezolūcijā Nr. 27 par kompensāciju vardarbīgu noziegumu upuriem, 1983. gada 24. novembra Eiropas Padomes konvencijā par kompensāciju vardarbīgu noziegumu upuriem – ir uzsvērtā valstu plašā politiskā brīvība, kā veidot kompensācijas mehānismu. Rezolūcijas Nr. 27 3. punkts paredz, ka kompensāciju var izmaksāt vai nu sociālā nodrošinājuma sistēmas ietvaros, vai izveidojot īpašu kompensācijas shēmu, vai izmantojot apdrošināšanas līdzekļus, bet 5. punkts –, ka kompensācijai atbilstošos gadījumos jāietver vismaz iepriekšējo un turpmāko ienākumu zaudējums, izdevumu pieaugums, medicīniskie izdevumi, medicīniskās un profesionālās rehabilitācijas izdevumi un bērnu izdevumi. Rezolūcijas 5. punktam tuvu regulējumu satur arī konvencijas 4. pants, papildu paredzot, ka attiecībā uz mirušā apgādājamajiem jāietver arī uzturlīdzekļu zaudējums.

Tādējādi tiesai bija jāievēro ne tikai likumā “Par valsts kompensāciju cietušajiem” noteiktais kompensācijas apmērs, bet arī citos likumos noteiktās sociālās garantijas. Piemēram, pie tām pieder arī apgādnieka zaudējuma pensija, bērnu izdevumu kompensācija ar apbedīšanas pabalstu, citi sociālie pabalsti, apmaksāti cietušo sociālās rehabilitācijas pakalpojumi, kā arī nodokļu atlaides. Turklāt par šīm garantijām valsts kompensācijas apmērs cietušajam netiek samazināts; tāpat tas ir vēl papildu sociāls atbalsts.

3.2. Tiesības uz valsts kompensāciju ir noziedzīgā nodarījumā cietušajam. Cietušā nāves gadījumā cietušais kriminālprocesā ir kāds no mirušā tuviniekiem (*sk. Kriminālprocesa likuma 95. panta trešo daļu*). Atbilstoši Eiropas Savienības 2012. gada 25. oktobra direktīvas 2012/29/ES, ar ko nosaka noziegumos cietušo tiesību, atbalsta un aizsardzības minimālos standartus un aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2001/220/TI, 2. pantam nonāvētā upura gadījumā cietušie ir ģimenes locekļi, kuriem minētās personas nāves rezultātā ir nodarīts kaitējums,

un konkrēti – laulātais, persona, kura ar cietušo pastāvīgi un ilgstoši dzīvo tuvās attiecībās un kurai ar cietušo ir kopīga mājsaimniecība, radnieki tiešā līnijā, brāļi un māsas un cietušā apgādājamie. Tādējādi faktiski cietusi ir upura ģimene.

Tiesa nav ievērojusi, ka upura nāves gadījumā kompensācijas saņēmējs jeb cietušais faktiski ir ģimene, upura tuvākie. Tādējādi tieši tikai un vienīgi no viņu pašu iekšējā lēmuma ir atkarīgs tas, cik liela būs katrā konkrētajā gadījumā vienam atsevišķam tuviniekam izmaksātās kompensācijas apmērs.

3.3. Tiesa norāda, ka likumā “Par valsts kompensāciju cietušajiem” paredzētā kompensācijas izmaksa proporcionālās daļās vairākiem cietušajiem upura nāves gadījumā, ir saskanīga ar prasību pēc taisnīgas un samērīgas kompensācijas, bet vienlaikus norāda, ka tā esot pamatota vienīgi ar valsts budžeta interesēm un konkrētajā administratīvajā lietā dēļ lielā par cietušajiem atzīto personu skaita katram cietušajam piešķirtā kompensācija ir pretēja cilvēka cieņai, nav taisnīga un samērīga.

Sprieduma argumenti ir ārkārtīgi neskaidri un savstarpēji pretrunīgi.

No vienas puses, sprieduma argumentācijā atrodamas atziņas, ka ir svarīgi nodrošināt valsts kompensācijas sistēmas finansiālo ilgtspēju, ka valsts var pieļaut piešķiramās kompensācijas apmēru diferencēt, var noteikt maksimālo un minimālo kompensācijas apmēru, var precīzi noteikt kompensācijas apmēru atbilstoši katram noziedzīgā nodarījuma veidam, var neatvēlēt iestādei vai tiesai brīvību kompensācijas apmēra noteikšanā. Taču, no otras puses, turpinājumā tiesa kritizē likumdevēja pozīciju par to, ka valsts budžeta intereses pašas par sevi bez jebkādiem citiem objektīviem apsvērumiem nevar attaisnot proporcionālas kompensācijas izmaksu, ka proporcionāla kompensācijas sadale ietekmē katram cietušajam izmaksājamās kompensācijas apmēru un ka kompensācijas apmēra sadalījumu atkarībā no cietušo skaita nevar noteikt tiesību piemērotājs.

Izmantojot atsauci uz administratīvajā lietā proporcionāli cietušo skaitam noteiktās valsts kompensācijas apmēru, Satversmes tiesa nenošķir kompensācijas apmēra faktisko cēloni no normatīvā pamata. Ja tiesa atzīst, ka ievērojams cietušo skaits samazina katram izmaksājamās valsts kompensācijas

apmēru un atzīst to par neatbilstošu Satversmei, tad tas nozīmē, ka valsts kompensācijas maksimālais apmērs ir palielināms, lai katram no ģimenē esošajiem tiktu izmaksāta lielāka kompensācija. Tomēr spriedumā nav vispār detalizētāk vērtēts, vai un pēc kādas mērauklas valsts kompensācijas maksimālais apmērs būtu uzskatāms par neatbilstošu.

Spriedums vienlaikus atzīst, ka likumdevējam ir rīcības brīvība noteikt kompensācijas maksimālo apmēru (t.sk. piesaisti minimālajai algai), bet tomēr apšaubā apmēru kā “netaisnīgu”, nesniedzot konkrētu kritēriju, pēc kā to vērtēt.

Satversmes tiesa atsaucas uz cilvēka cieņas konceptu nevietā. Spriedumā nav atklāti kritēriji, pēc kuriem tā secina, ka valsts kompensācijas apmērs ir pretējs cilvēka cieņai.

Valsts finansiālās spējas kritika kā pamats valsts kompensācijas apmēram ir nepamatota, jo lietā tika norādīts, ka kompensācijas sistēmas pamatā ir liktas ne tikai valsts finansiālās iespējas, bet arī noziedzīgā nodarījuma sekas un kompensācijas saņēmēju loks.

4. Nevaru piekrist arī tiesas sprieduma rezolutīvajai daļai, jo nedz no tās, nedz sprieduma argumentācijas nav saprotams, kura apstrīdēto normu daļa atzīta par neatbilstošu Satversmei un spēkā neesošu: vai tā ir norma, kas noteic valsts kompensācijas maksimālo apmēru, un kādā daļā, vai tā ir norma, kas noteic kompensācijas sadali proporcionāli cietušo skaitam, un kādā daļā. Kā jau minēju iepriekš, spriedumā tiesa argumentē, ka valsts var noteikt kompensācijas maksimālo apmēru tāda noziedzīga nodarījuma izdarīšanas rezultātā, kurā persona zaudējusi dzīvību, kā arī valsts var noteikt proporcionālu kompensācijas sadali vairākiem cietušajiem. Tā kā tiesa nekonkretizē, kas ir taisnīga un samērīga kompensācija, kas ir kompensācija, kas ievēro cilvēka cieņu, tad nav skaidrs, kāds kompensācijas maksimālais apmērs būtu nosakāms, lai izpildītu tiesas spriedumu, kā arī nav skaidrs, kā šāda kompensācija būtu sadalāma cietušajai ģimenei. Spriedumā tiesa pat argumentē, ka: “apstrīdētās normas, ciktāl tās nosaka personas nāves gadījumā piešķiramo valsts kompensācijas maksimālo apmēru, paredzot tā sadalīšanu proporcionāli cietušo skaitam, *ne vienmēr* (mans izcēlums) nodrošina taisnīgu un samērīgu kompensāciju” (*sk. sprieduma 13.3. punktu*). Tātad tiesa pieļauj, ka kaut kādos gadījumos

apstrīdētās normas nodrošina taisnīgu un samērīgu kompensāciju personas nāves gadījumā. Taču no sprieduma argumentācijas nav saprotams, kuri ir tie gadījumi, kad apstrīdētās normas nav atzītas par neatbilstošām Satversmes 92.panta trešajam teikumam.

Tiesnesis*

J. Neimanis

* Šis dokuments ir parakstīts ar drošu elektronisko parakstu un satur laika zīmogu.